

S ovim radovima otvaraju se i aspekti Trumbićeva svakodnevnoga života, od njegove elegancije i rafiniranosti u odijevanju, inozemnih putovanja u pratnji supruge Ane, specifikacije knjižnoga fonda Trumbićeve privatne biblioteke, interesa za nakladništvo i prevođenje (primjerice, *Istituzioni di diritto romano comparato al diritto civile patrio* ili pokretanje lista *Velebit* 1908. godine) do opisa njegova karaktera, osobnosti, sistematičnosti, životnih principa, ili Trumbićeve dostojanstvenosti i ozbiljnosti u držanju prema svjedočanstvu suvremenika. Naposljetku, ni represivnost ni teror monarhijskoga režima nisu pokolebali njegov način postupanja kao legalista. Ivo Politeo o Trumbiću govori kao o osobi „potpune korektnosti i pravnog karaktera” koju je krasilo „poštenje i beskompromisnost”. Zbornik također otvara aspekte Trumbićeva preseljenja iz Splita u Zagreb 1923., gdje ostaje do smrti 1938., sve do ispraćaja njegovih zemnih ostataka iz hrvatske metropole i sprovoda koji je predvodio nadbiskup Alojzije Stepinac.

Ovim Zbornikom nedvojbeno kumulativno pomičemo (tj. nadograđujemo) mozaička znanja o Trumbiću s pripadajućim horizontalnim rasponom od mikrohistorijske i nacionalne do međunarodne razine, što ujedno pridonosi razumijevanju njegove uloge u događajima i procesima na kraju XIX. i u prvoj polovini XX. stoljeća.

Mladenko Domazet

Stjepan Matković, Marko Trogrlić, prir., *Političke bilješke Ante Trumbića: 1930. – 1938.* (Zagreb; Split: Hrvatski institut za povijest; Odsjek za povijest Filozofskoga fakulteta u Splitu, 2019), sv. 1: 1930. – 1934., 928 str., sv. 2: 1935. – 1938., 551 str.

Hrvatsku političku scenu prve polovine XX. stoljeća obilježile su mnoge ličnosti, među kojima Ante Trumbić nesumnjivo zauzima istaknuto mjesto. Njegova nazočnost na političkoj sceni bila je i duga i intenzivna, a kroz nju se zrcale i glavne političke ideje toga doba, mijene, nade i razočaranja. U nekim je razdobljima života Trumbić bio istureni akter, a u nekima se povlačio u pozadinu prepuštajući glavnu riječ drugima, no politički je život uvijek pratio, a imao je priliku i sve druge važnije aktere osobno poznavati. Stoga i nije neobično da je tijekom života sakupio bogatu građu. Trumbić je čuvao sve važnije spise, a o značajnijim razgovorima zapisivao je bilješke u kojima je nastojao prenijeti gledišta različitih sugovornika i njihova opažanja. Tako je nastala

bogata arhivska ostavština. Po Trumbićevoj želji, nakon njegove smrti građa vezana uz njegovo djelovanje u Splitu predana je tadašnjoj Gradskoj biblioteci u Splitu (danas Sveučilišna knjižnica), a građa vezana uz djelovanje Jugoslavenskoga odbora, mirovne pregovore nakon Prvoga svjetskog rata, Trumbićev život u emigraciji te u Zagrebu od 1923. do 1938. predana je tadašnjoj Jugoslavenskoj (danas Hrvatskoj) akademiji znanosti i umjetnosti. Dvotomno izdanje koje je pred nama donosi tek dio te građe, i to onaj koji se odnosi na tridesete godine, a uglavnom se čuva unutar dviju kutija izdvojenih iz fonda Jugoslavenskoga odbora u Trumbićev osobni fond. No, kako građu često nije moguće savršeno podijeliti jer se u nekim spisima zrcale različita zbivanja, priređivači su uzeli u obzir i ostalu građu te ovdje uklopili neke spise važne za Trumbićevo djelovanje tridesetih godina koji su se našli i u drugim fondovima. U cjelini gledano, ovom je prilikom objavljena građa različitih vrsta, pa tu nalazimo pisma, nacрте tekstova, koncepte govora, novinske članke, među kojima važno mjesto imaju prijevodi iz stranoga tiska, ali većinom se radi o bilješkama o susretima i razgovorima zapisanima u kratkom roku nakon tih razgovora, dok je sjećanje još bilo svježije i nezahvaćeno naknadnom pameću te bez ikakva uljepšavanja i dotjerivanja. One nisu pisane da se pokazuju drugima, nego za osobnu upotrebu, tako da se zadrži trag vremena u kojem su nastale. Valja napomenuti da bilješke iz toga doba nisu sustavno vođene te njihov broj u pojedinim godinama uvelike varira, vjerojatno ovisno o događajima, susretima i mogućnostima zapisivanja. Prema mišljenju priređivača, ne može se isključiti da je ponešto možda i uništeno jer postoji i nešto praznih košuljica spisa, ali ne u nekom većem opsegu. Usto ima i nešto bilješki pisanih u konspirativnom tonu, uz upotrebu šifri, što ne čudi s obzirom na represivnost režima, pogotovo u vrijeme Šestosiječanjske diktature, ali i s obzirom na kontakte s političkom emigracijom.

Cijelo izdanje Trumbićevih političkih bilješki priređivači su opremili nizom kritičkih napomena i objašnjenja. Na početku prve knjige objavljen je i njihov uvodni tekst „Trumbićevo povijesno značenje i objavljivanje njegovih bilježaka” (I, str. 7–35), u kojem daju presjek Trumbićeva dugoga političkog djelovanja utemeljen na izvorima i literaturi, ali praćen i vlastitim promišljanjima autora, a donose i osnovne podatke o ostavštini, pogotovo o onome dijelu koji ovom prilikom objavljuju. Na početku obiju knjiga nalazi se popis, odnosno sadržaj Trumbićevih bilježaka po godinama, a na kraju popis kratica, kazalo osobnih imena i kazalo mjesta.

Prilike u prvoj jugoslavenskoj državi postupno su utjecale i na Trumbićeve stavove i njegovo oporbeno djelovanje. Nakon smrti Stjepana Radića od posljedica atentata u Narodnoj skupštini podržao je Vladka Mačeka i postao mu jedan od najbližih suradnika. Bit Trumbićevih stavova i djelovanja tride-

setih godina priređivači knjige u uvodnom tekstu izvrsno sažimaju riječima: „Trumbićevo sudjelovanje u stilizaciji Zagrebačkih punktacija 1932. i veze s hrvatskim političkim emigrantima bile su potvrda njegova dubokoga razočaranja, ali i svojevrsnoga povratka idejnim ishodištima iz vremena kada je pripadao dalmatinskim pravašima. Dakako, riječ je o tome da se više radilo o povratku borbi za hrvatsku samostalnost, a ne toliko o reminiscencijama na pravašku prošlost” (str. 29).

Trumbićeve političke bilješke iz tridesetih godina odraz su tadašnjih političkih prilika. Iz njih je vidljivo Trumbićevo, ali i djelovanje drugih istaknutih političara, njihove spoznaje o gledištima vladajućih krugova, mogućim promjenama i razvoju prilika u državi. Trumbić nije gubio iz vida ni međunarodne prilike te je osobitu pozornost posvećivao i odnosu službenoga Pariza i Londona prema prilikama u Kraljevini Jugoslaviji. Među Trumbićevim bilješkama nalazimo zapise o susretima s brojnim predstavnicima političkoga, kulturnoga i javnoga života hrvatskoga prostora i cijele Jugoslavije, jer njegovi kontakti nisu bili ograničeni samo na političke istomišljenike iz Hrvatske seljačke stranke, nego je imao kontakata i s predstavnicima drugih političkih opcija, a zanimljivo je da je bio otvoren za kontakt sa svakime tko ga je htio posjetiti ili mu se obratio telefonom ili pisanim putem, od običnih ljudi do ministara i crkvenih velikodostojnika te stranih političara i novinara. Među neobičnije bilješke spadaju one o razgovorima s predstavnicima represivnoga aparata, u kojima ima i ozbiljnih prijetnji Trumbićevoj sigurnosti i životu.

Trumbićeve političke bilješke nisu nepoznate u historiografiji jer su ih u radovima koristili različiti znanstvenici, počevši od Ljube Bobana i Ive Petrinovića. No, ipak se radi o vrlo obimnoj građi s nizom zanimljivih detalja političkoga života koja je i dalje bogato vrelo za daljnja istraživanja međuratne hrvatske i jugoslavenske povijesti. Stoga valja na kraju istaknuti da se radi o dragocjenim zapisima čije je objavljivanje vrlo korisno za historiografiju. Priređivanje građe za objavljivanje dugotrajan je posao, često slabo cijenjen, iako koristan širokom krugu znanstvenika. Rijetko kad ta vrsta knjiga biva prepoznata u javnosti i nagrađivana. Po tome je ova knjiga iznimka jer je do sada zasluženo dobila Nagradu HAZU i Nagradu Grada Splita.

Zdravka Jelaska Marijan